Н.С. **Скопенко**, канд. екон. наук, доц., докторант

ОСНОВНІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Розглянуто основні види господарських об'єднань, визначено особливості створення та функціонування різних організаційно-правових форм об'єднань підприємств.

Ключові слова: об'єднання, асоціація, корпорація, консорціум, концерн, холдинг, промислово-фінансова група.

The basic types of economic associations are considered, the features of creation and functioning of different legal forms of associations of enterprises are certain.

Keywords: association, association, corporation, consortium, business concern, holding, industrially-financial group

Сьогодення ринкових відносин в Україні, розвиток інтеграційних процесів обґрунтовують необхідність удосконалення форм підприємницької діяльності. Для успішної роботи в умовах конкуренції та можливості реалізувати значні фінансово-промислові проекти підприємствам уже недостатньо функціонування в рамках окремих розрізнених господарських товариств. Саме тому виникає потреба у створенні нових форм господарських об'єднань за галузевим, територіальним чи іншим принципом.

Господарським Кодексом та законами України [1-4] передбачено, що процес об'єднання господарської діяльності підприємств (виробничої, комерційної та інших видів) може відбуватися на добровільних засадах, умовах і в порядку, встановлених чинним законодавством.

Зазвичай, об'єднання є юридичними особами, що діють на підставі договору або статуту, який затверджується їх засновниками або власниками. Найчастіше підприємства, що входять до складу об'єднань, зберігають за собою статус юридичної особи та не змінюють форми власності. Об'єднання не відповідає за зобов'язаннями підприємств, що входять до його складу, однак, підприємства-члени об'єднання несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язанням останніх. Умови, розміри та порядок такої відповідальності визначаються в межах внеску кожного із учасників у статутний фонд, що відображається у засновницьких документах.

Основним принципом у взаємовідносинах між учасниками є добровільність при створенні об'єднання. Юридичною формою її прояву є засновницький договір та/або затверджений всіма членами об'єднання статут. В ньому, окрім загальних відомостей, міститься інформація щодо складу об'єднання, основних цілей його діяльності, органів управління, порядку прийняття ними рішень, у тому числі, з питань, рішення за якими повинні прийматися визначеною кількістю голосів членів об'єднання. Це розповсюджується, перш за все, на питання щодо порядку розподілу майна при ліквідації об'єднання.

Метою створення об'єднання є як спільне вирішення конкретних задач (проектів), так і підвищення ефективності використання матеріальних, фінансових та інших

ресурсів, організація спільної діяльності, розподіл праці, спеціалізація та кооперація, а також проведення інших заходів виробничого, комерційного чи природоохоронного характеру (утримання та/або розширення ринку, оптимізація податків, формування позитивних грошових потоків тощо).

Об'єднання підприємств, в межах делегованих йому повноважень, може від свого імені укладати договори, користуватися послугами кредитно-банківських установ, здійснювати експортно-імпортні операції та інші види зовнішньоекономічної діяльності, проводити операції на фондовому ринку тощо.

З метою підвищення ефективності та оптимізації роботи об'єднання може виступати засновником нових підприємств (фірм, центрів, виробництв), котрі будуть надавати його учасникам виробничі, транспортні, технологічні, комерційні, проектно-конструкторські, зовнішньоторговельні, юридичні, інформаційні, консультативні послуги, послуги з організації підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, фірмового обслуговування споживачів продукції, здійснення заходів соціального розвитку тощо.

Об'єднання здійснює право володіння, використання, розпорядження спільним майном учасників, що було передано об'єднанню підприємствами-засновниками.

Чинним законодавством України виділені наступні види об'єднань підприємств: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, холдинги, промислово-фінансові групи [1-4].

Господарський Кодекс передбачає розподіл господарських об'єднань на договірні та статутні [1]. Основною відмінністю створення договірних об'єднань є принцип добровільного членства, тобто підприємства можуть на власний розсуд добровільно входити та виходити зі складу об'єднання за умови збереження взаємних зобов'язань та договорів, укладених підприємствами з об'єднанням і між собою. Прикладом договірних об'єднань є асоціації та корпорації.

Асоціація створюється з метою координації діяльності засновників, тобто узгодження дій стосовно визначення цін, освоєння ринків збуту, захисту інтересів своїх членів тощо. Слід відзначити, що координація діяльності не вимагає централізації управління підприємствами-членами асоціації, а отже, асоціація не має права втручатись у виробничу та комерційну діяльність своїх членів.

До функцій, які виконуються асоціацією, слід віднести: забезпечувальну, що виявляється у забезпеченні спільних інтересів учасників на регіональному, національному або міжнародному ринку; представницьку, що виявляється у відносинах з органами влади, іншими підприємствами, державними та недержавними організаціями; прогнозування, що узагальнює та розповсюджує передовий досвід підприємств; захисну, що передбачає захист прав своїх членів; інформаційну, котра забезпечує проведення конференцій, видавничу діяльність тощо. Однак, головними в діяльності асоціації є функції виробничого характеру. До числа останніх відносяться функції координації виробничої діяльності між членами асоціації, поглиблення між ними кооперації, науково-технічного співробітництва, здійснення спільних

підприємницьких проектів через об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів.

Асоціація являє собою таку форму централізації зусиль її учасників, характерними рисами якої є:

- менша централізація управлінських зв'язків порівняно з іншими видами об'єднань;
- можливість одночасно бути членом кількох асоціацій;
- асоціація централізує лише одну чи декілька із кількох виробничо-господарських та управлінських функцій на відміну від інших видів об'єднань, які мають здебільшого сервісний характер.

Засновниками асоціації можуть бути підприємства всіх форм власності, які укладають між собою багатосторонній установчий договір, де визначають усі необхідні умови діяльності об'єднання суто на добровільних засадах.

Згідно чинного законодавства, окрім асоціації до договірних об’єднань належать корпорації, особливістю яких є побудова діяльності на повній фінансовій залежності від одного чи кількох її членів. Слід відзначити, що для української економіки корпорації є досить розповсюдженою формою об'єднання, оскільки їх діяльність ґрунтується на створенні системи управління, що відрізняється тісними фінансовими, організаційними, маркетинговими зв'язками між учасниками, функціонуванням розвитку управлінських структур на рівні об'єднання в цілому.

Порівняно з асоціацією, корпорація має більш жорстку організаційну структуру й являє собою договірне об'єднання, яке створюється підприємствами будь-яких форм власності на основі поєднання їх спільних виробничих, наукових та комерційних інтересів та централізованого управління діяльністю членів об'єднання. Для централізації управління члени корпорації делегують правлінню частину своїх повноважень.

На відміну від договірних, статутні об'єднання не мають установчих договорів і діють на підставі статуту. Юридичною основою створення цих об'єднань є фінансова або адміністративна залежність членів об'єднання від одного або групи підприємств.

Найбільш розповсюдженим видом статутного об'єднання підприємств є концерн, створення якого значною мірою викликане необхідністю переміщення капіталу з менш перспективних галузей промисловості в більш перспективні, а також з метою реалізації значних фінансових проектів.

Вітчизняне законодавство визначає концерн як статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями [1].

Серед характерних ознак концернів слід виділити: по-перше, те, що їх засновниками є власники або уповноважені ними органи, а не самі підприємства. Склад членів і статути цих об'єднань затверджують відповідні галузеві міністерства. Наприклад, концерни загальнодержавної власності створюються, реорганізуються та ліквідуються рішенням Кабінету Міністрів України, а територіальні статутні об'єднання комунальної власності створюються, реорганізуються і ліквідуються відповідними радами народних депутатів. За таким же принципом створюються концерни, які об'єднують підприємства, засновані на залученні приватного капіталу. Підставою для об'єднання підприємств саме на основі статуту, а не установчого договору, є повна фінансова залежність підприємств – членів концерну від одного або групи підприємств.

По-друге, концерни діють на підставі статутів, затверджених власниками або уповноваженими ними органами, і не мають установчих договорів. Отже, предмет і цілі їх діяльності визначаються власниками або уповноваженими ними органи, а не самими членами об'єднань.

По-третє, особливістю правового стану статутних об'єднань є обмеження виходу з них підприємств-учасників, тобто підприємства мають право вийти із статутного об'єднання тільки за згодою засновника (власника або уповноваженого органу).

По-четверте, характерною рисою статутних об’єднань є взаємообумовленість фінансової та адміністративної залежності, тобто підприємство-засновник стає вищим керівним органом щодо підприємств-членів об'єднання, а оскільки до складу концерну часто входять підприємства різних сфер діяльності, то успішне функціонування концерну досягається у випадку забезпечення постійного потоку інформації від дочірніх фірм до материнської компанії. Таким чином, об'єднання капіталу і зосередження адміністративних функцій в руках центрального органу управління дає змогу більш ефективно реалізовувати значні фінансові проекти та оперативно реагувати на зміну ринкової кон'юнктури.

Учасники концерну не мають права бути одночасно учасниками інших об'єднань без згоди концерну, у відповідності із засновницькими документами можуть нести субсидіарну юридичну відповідальність за зобов'язаннями концерну. В свою чергу, концерн може відповідати за зобов'язаннями учасників.

Відповідно до статті 120 Господарського Кодексу України до статутних об'єднань також належить консорціум. Закон визначає консорціум як тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо) [1].

Як правило, консорціуми створюються для реалізації певних фінансово-промислових проектів, коли вартість проекту перевищує фінансові можливості одного із учасників. Фінансування діяльності консорціумів відбувається за рахунок коштів учасників, централізованих ресурсів, виділених на фінансування відповідної програми, а також коштів, що надходять з інших джерел в порядку, визначеному їх статутами.

Консорціум здійснює свою господарську діяльність на засадах розпорядження і використання майна, яке виділяють його засновники у вигляді паїв, централізованих

засобів, що виділяє держава на реалізацію відповідних цільових програм, а також інших ресурсів, в тому числі позичково-фінансових коштів. За своїми зобов'язаннями перед кредиторами консорціум несе солідарну майнову відповідальність.

Створюються консорціуми на термін виконання проектів, замовлень, після досягнення поставленої мети вони або ліквідуються, або реорганізуються у постійні господарські об'єднання.

Розподіл обов'язків між учасниками консорціуму базується на спеціалізації за принципом найбільшої компетенції, надбання найбільшого підприємницького досвіду у вирішенні проблем певних сегментів програми чи проекту. Діяльність консорціуму охоплює проблеми, що виникають на перехрещенні напрямів діяльності підприємств кількох галузей чи відомств. Також слід відзначити, що учасники консорціуму можуть бути членами декількох консорціумів одночасно.

Консорціуму делегується право представляти інтереси своїх учасників в державних органах, для чого в його структурі управління створюються відповідні функціональні органи.

Асоційовані підприємства (господарські організації) – це група суб'єктів господарювання – юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному фонді та/або управлінні [1].

Залежність між асоційованими підприємствами може бути простою та вирішальною, що має бути зазначено у відомостях державної реєстрації залежного (дочірнього) підприємства та опубліковано відповідно до закону.

Проста залежність між асоційованими підприємствами виникає у випадку, коли одне із них має можливість блокувати прийняття рішень іншими (залежними) підприємствами, котрі повинні прийматися відповідно до закону та/або установчих документів цього підприємства кваліфікованою більшістю голосів.

Передумовами виникнення вирішальної залежності між асоційованими підприємствами є відносини контролю, а саме підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства у статутному фонді та/або загальних зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій. Ці відносини можуть встановлюватися за умови отримання згоди відповідних органів Антимонопольного комітету України.

Холдингова компанія – публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності) [1; 4].

Загальні засади функціонування холдингових компаній в Україні, а також особливості їх утворення, діяльності та ліквідації регулюються Законом України "Про холдингові компанії в Україні" [4] та іншими нормативно-правовими актами.

Розрізняють два види холдингів – чистий холдинг (утворюється спеціально для виконання зазначеної вище функції) та змішаний холдинг (який, поряд із управлінням

за допомогою контрольних пакетів акцій, здійснює також підприємницьку діяльність в промисловості, кредитно-банківській, торговельній, транспортній та інших сферах). Функції холдингу фактично здійснює будь-яка велика компанія, яка володіє контрольними пакетами акцій інших компаній.

За організаційною формою холдинги можуть існувати у вигляді господарського товариства, одноосібного, державного підприємства тощо, а учасники холдингу мають досить широку економічну незалежність в оперативно-господарській діяльності.

Згідно Господарського Кодексу України промислово-фінансовою групою (ПФГ) є господарське об'єднання корпоративного типу, яке створюється за рішенням Кабінету Міністрів України на певний строк з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міжнародними договорами України, а також з метою виробництва кінцевої продукції [1].

Порядок утворення та інші питання діяльності ПФГ визначаються Законом України "Про промислово-фінансові групи в Україні" [3], постановами Кабінету Міністрів України про створення відповідної промислово-фінансової групи, генеральної угоди про сумісну діяльність між головним підприємством та іншими учасниками ПФГ.

До складу ПФГ можуть входити промислові, сільськогосподарські підприємства та інші підприємства, банки, наукові та проектні установи, інші установи і організації усіх форм власності. У складі промислово-фінансової групи визначається головне підприємство, яке має виключне право діяти від імені промислово-фінансової групи як учасника господарських відносин.

Серед характерних рис промислово-фінансових груп можна виділити наступні:

- належність ПФГ до господарських об'єднань, які здійснюють управління діяльністю (координацію діяльності) їх учасників і є вторинними структурами;
- спрямованість до монополізації ринку, що зумовлює необхідність погодження питання створення ПФГ з Антимонопольним комітетом та здійснення цим органом контролю за її діяльністю;
- заборона створювати ПФГ у певних сферах економічної діяльності (торгівлі, громадському харчуванні, побутовому обслуговуванні населення, матеріально-технічному постачанні, транспортних послугах);
- добровільні засади створення за наявності рішення Уряду України;
- підприємство, установа, організація можуть бути головним підприємством чи учасником тільки однієї ПФГ;
- наявність певних умов для створення ПФГ: мета створення; укладення між майбутніми учасниками ПФГ генеральної угоди про сумісну діяльність, що регулює відносини між ними (всередині ПФГ); подання уповноваженої особи ініціатора (ініціаторів) створення ПФГ передбаченого законом пакету документів і узгодження питання створення ПФГ з певними державними органами (Мінекономіки, Фондом держмайна, Антимонопольним комітетом тощо);

- відсутність спеціально створених органів управління, функції яких, у тому числі і здійснення представництва ПФГ у відносинах з третіми особами, покладається на головне підприємство, до якого закон встановлює певні вимоги (виготовлення кінцевої продукції ПФГ, здійснення її збуту, а також сплата податків в Україні і обмеження/заборона для певних категорій господарських організацій бути головним підприємством ПФГ);
- особливі вимоги до виходу головного підприємства або іншого учасника ПФГ з об'єднання (здійснюється прийняттям постанови Кабінету Міністрів і обов'язково вимагає реорганізації ПФГ та її нову реєстрацію в Міністерстві економіки).

Процес глобалізації характерний для економік більшості країн світу, оскільки створення об'єднань сприяє вирішенню проблем розвитку бізнесу в умовах, коли самостійно досягти визначеної мети окремі суб'єкти господарювання не можуть. Обрання форми та типу об'єднання зумовлюється стратегічними намірами та ринковою позицією підприємства.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що наведена класифікація об'єднань підприємств не є вичерпною, оскільки законом передбачено, що підприємства можуть об'єднуватись і в інші структури, які не передбачені чинним законодавством України.

Об'єднання підприємств створюють основу для залучення іноземних інвестицій, розвитку підприємств, підвищення гнучкості та мобільності виробництв, що дозволяє максимально ефективно реалізувати конкурентні переваги в рамках міста, району, регіону, галузі, країни в цілому.

Розглянуті організаційно-правові форми об'єднань підприємств мають свої переваги та недоліки, тому об'єднання підприємств в ті чи інші форми залежить від мети, економічної вигоди тощо.

Література:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV (остання редакція від 16.02.2010 р. на підставі 1837-17) − Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?Nreg=436-15&p=1265792969810466
2. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576-XII (поточна редакція від 30.12.2009 р. на підставі 1759-17) − Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?Nreg=1576-12&c=1#Card
3. Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» від 21.11.1995р. № 437/95-ВР (остання редакція від 06.01.2004 р.) − Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=437%2F95-%E2%F0
4. Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15.03.2006 р. № 3528-IV (зі змінами від 24.07.2009 р.) − Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?Nreg=3528-15&c=1#Card